

for Grønland, at vi fik en stærk foranledning til paa egen haand at bede kompagniet om hjælp. Det er min bestemte opfattelse, at opnaaelsen af denne hjælp – hvis sagen skulle være ordnet med gesandtskabets velsigelse – uvægerligt ville være strandet paa saadanne argumenter som »hensynet til ikke at saare amerikanske følelser«. Det er ligeledes min opfattelse, at skulle vi fortsat have bygget alene paa Gillespie & Co., ville den grønlandske forsyningstjeneste være brudt katastrofalt sammen, saaledes som det nær var sket i eftersommeren 1941. Gillespie's dansk-amerikanske leder hr. Carl Jensen var personligt en velmenende og pligtopfyldende mand; men den organisation, som stod til hans raadighed, slog simpelthen ikke til. Jeg vil gerne i denne forbindelse afvise den almindelige misforstaaelse, at jeg opsagde samarbejdet med Gillespie (L. s. 452 og 633). Forf., som kender mit brev til Kauffmann af 15. august 1941, L. s. 453, ved – men nævner det ikke – at jeg deri skriver: »On my inquiry, Mr. Christiansen promised furthermore that the company, if so desired, would work for us *beside* Gillespie & Co.«. Det var hr. Sonne, som opsagde samarbejdet og trak sit firma tilbage sammen med sig selv. Han havde da intet lært og intet glemt; dette var i hvert fald mit indtryk, og det forekom mig især, at Grønlands virkelige problemer i USA ved afskeden var lige saa fremmede for Grønlands-kommissionens formand, som da han tiltraadte i foråret 1940; han fik simpelthen aldrig øje paa dem, fordi hans egne meninger først og fremmest skulle doceres. Fra første færd var han indstillet paa kun at se sine opgaver gennem de kauffmannske negotiorum gestor brilleglas, og disse var korrigeret saadan, at ethvert problem først blev anskuet under kompetencespørgsmaalets synsvinkel. Der var intet, som tydede paa, at dette ville blive anderledes, saa vi kunne faa opbygget en paa rent sagligt grundlag roligt arbejdende forsyningstjeneste. Ethvert reelt fremskridt, som vort arbejde i saa henseende havde gjort i USA og Canada, havde mødt legationens og hr. Sonnes uvilje eller endog modstand, og undertiden søgtes amerikanske myndigheder mobiliseret imod os.

Da vi allerede i sommeren 1941 stod paa nippet til et forsyningsmæssigt sammenbrud, der for Grønlands østkystbefolkning kunne have betydet en katastrofe, ansaa jeg det for nødvendigt at sætte min stilling ind paa at komme i samarbejde med folk, som kunne og ville forstaa vore problemer og – ikke mindst – betragte disse gennem saglighedens ufarvede glas. Jeg er paa Grønlands vegne glad for, at i hvert fald dette lykkedes, selv om det unægtelig holdt haardt.

AKSEL SVANE

JEG SER med glæde, at Historisk Tidsskrift har givet plads for dette fyldige indlæg fra hr. kommitteret, cand. jur. Aksel Svane. Da hr. Svane var personligt involveret i de forhold, han behandler, og kendte de op-

trædende personer, er hans indlæg af en ganske særlig værdi som beretning. Mit svar må blive en kritisk overvejelse af nogle af hans betragtninger og hans dokumentation.

En detaljeret gennemgang af hr. Svanes indlæg punkt for punkt vil blive for omstændelig på dette sted. Jeg vil indskrænke mig til nogle generelle bemærkninger om min stilling til de folkeretlige spørgsmål i forbindelse med gesandtskabets virksomhed og problemerne i forbindelse med de motiver, der kan have været bestemmende for denne virksomhed. Derudover vil jeg gå lidt nærmere ind på to emner, som jeg finder betydningsfulde, nemlig spørgsmålet om hr. Svanes holdning til oprettelsen af amerikanske baser i Grønland og spørgsmålet om forholdet mellem Grønlandsdelegationen og ØK.s New York-afdeling.

Hr. Svane vurderer i sit indlæg gesandtskabets aktivitet ud fra et folkeretligt synspunkt. Der kan næppe være tvivl om, at gesandtskabet handlede i konflikt med folkeretten under krigen. Når jeg ikke i min afhandling kommer ind på vurderinger af folkeretlig karakter, skyldes det dels, at det ville føre mig ind på et forskningsfelt, hvor jeg ikke kan yde noget, og dels at jeg som historiker finder denne synsvinkel mindre frugtbar. Jeg betragter – ligesom hr. Svane – gesandtskabets aktivitet som værende af politisk natur, og min bedømmelse af denne aktivitet må derfor hvile på andre kriterier. For mig bliver det ikke et spørgsmål, om de handlende havde en formel ret til at arbejde med de problemer, de tog op, og en formel ret til at handle som de gjorde; men snarere om de handlede konsekvent i forhold til det politiske mål, de havde sat sig. Jeg skal straks vende tilbage til dette spørgsmål.

I sit indlæg tillægger hr. Svane Henrik Kauffmann nogle handlingsmotiver af irrationel og temperamentsmæssig karakter, bl. a. hans »stærke ærgerrighed og forfængelighed« og hans »ønske om at spille en rolle« (ovf. s. 529). Der er vel næppe tvivl om, at sådanne motiver er almindelige, drivende momenter bag menneskelig handlen, og jeg mener ikke at have lagt skjul på, at Kauffmann i så henseende ikke var nogen undtagelse. Sådanne motiver er imidlertid meget vanskelige at arbejde med i en analyse af en politisk udvikling. Spørgsmålet må vel blive, hvordan de fik indflydelse på de deltagende personers handlinger. Så længe disse synes at være konsekvente i forhold til en målsætning eller er åbenbart praktisk motiveret, mener jeg ikke, der er rimelig grund til at gribe til forklaringer, som er baseret på sådanne svært beviselige og målelige motiver. Hvis dette ikke er tilfældet, vil det derimod være nærliggende at søge forklaringen i mere irrationelle personlige forhold.

Det er min opfattelse, at goodwill-politikken var bestemmende for gesandtskabets stilling til alle væsentlige spørgsmål (s. 15).¹ Hr. Svane bruger udtrykket: »forfatterens »systematiske« opfattelse af Kauffmanns

¹ De sidetal, der uden nærmere angivelse anføres i parentes, refererer til min afhandling.

politik« (ovf. s. 536). Gesandtskabets arbejde kompliceredes imidlertid af, at de kæmpende allieredes og USAs interesser i grønlandsspørgsmålet ikke altid var identiske. Når Kauffmann måtte vælge mellem at støtte allierede eller amerikanske interesser, valgte han det sidste; men det var sikkert betingelsen for, at hans arbejde kunne fortsætte, og således en afgørende betingelse for, at han kunne virkeliggøre sin målsætning.

Angående skibene kompliceredes arbejdet af, at hverken allierede, amerikanske eller danske interesser var identiske. Her valgte han i 1940 at støtte de allieredes synspunkter; men efter den amerikanske overtagelse af skibene i 1941 støttede han de danske rederrepræsentanternes synspunkter og interesser. (Se min artikel: »USAs rekvisition af danske skibe i 1941«, Hilsen til Hæstrup, s. 110 ff. (Odense Universitetsforlag 1969)).

Jeg vil ikke ganske udelukke muligheden af, at man med udgangspunkt i disse forhold kunne anlægge det gennemgående hovedsynspunkt på Kauffmanns politik, at den »ikke var et system uden deviationer« og at man i så fald kunne søge den motiveret »ved temperament eller opportunisme« (ovf. s. 536). Jeg ved ikke, om hr. Svane vil gå så vidt, men jeg tror, at det vil give et urimeligt forvredet billede af gesandtskabets arbejde i 1940/41. Hr. Svanes eksempler på »deviationer« fra disse år, nemlig Kauffmanns holdning til Julius Thomsen-episoden og hans holdning i spørgsmålet om landsrådsudtalelserne i 1941 overbeviser mig i hvert fald ikke.

Der er som nævnt to spørgsmål i hr. Svanes indlæg, som jeg gerne vil lidt nærmere ind på: I) hr. Svanes stilling til oprettelsen af amerikanske baser i Grønland i 1941 og II) hans afvisning af de udtalelser angående forholdet mellem Grønlandsdelegationen og Ø.K., som tillægges hr. Rasmus Hansen.

AD I. Problemstillingen, som jeg opfatter den, må være: Var hr. Svane overvejende positivt eller negativt indstillet til en baseaftale med USA i april 1941?

Svaret på dette spørgsmål må få konsekvenser for bedømmelsen af gesandtskabets motiver til på landsfogdernes bekostning at sikre sig indflydelse i denne sag. Hvis hr. Svane var overvejende negativt indstillet, kan gesandtskabets handlemåde begrundes med et ønske om at sikre dansk goodwill bl. a. hos den amerikanske regering. Med andre ord, gesandtskabets handling kan motiveres rationelt i henhold til den politiske målsætning. Var hr. Svane derimod overvejende positivt indstillet til en baseordning, så der var udsigt til gnidningsløse dansk-amerikanske forhandlinger også med landsfogderne som dansk forhandlingspartner, så vil det være naturligt at lægge en hovedvægt på gesandtskabets ønske om at »spille en rolle«, når dets motiver skal gøres op.

Det skulle fremgå af min fremstilling, at jeg anlægger det førstnævnte synspunkt. På side 367 i min afhandling skriver jeg: »Landsfogderne var blevet noget hårdhændet behandlet [i forbindelse med gennemførelsen af Grønlandstraktaten]; men i Svanes svar [til Kauffmann af 5. april 1941 (se nedenfor)] lå der noget af en bekræftelse på, at hele sagen ville have været vanskelig at føre igennem, hvis landsfogderne var blevet taget med på råd, som de egentlig havde krav på. For gesandtskabet var det et mål i sig selv ikke at nøle og stille for mange fordringer . . . , men derimod vise sin vilje til at arbejde med på et arrangement, som var et led i en udvikling henimod Danmarks befrielse. Denne vilje lykkedes det at demonstrere gennem medvirken til oprettelsen af amerikanske baser i Grønland, og hensigten måtte her i nogen grad hellige midlerne«.

Når jeg anvender udtrykket, at der »lå noget af en bekræftelse på, at hele sagen ville have været vanskelig at føre igennem, hvis landsfogderne var blevet taget med på råd . . .« i Svanes svar, skyldes det en erkendelse af visse fortolkningsvanskeligheder. Trods alt mener jeg dog, at det vil være rimeligt at tolke dette dokument (i kildekritisk betydning) som udtryk for en overvejende negativ holdning til en baseaftale på det pågældende tidspunkt.

Svane skriver i svartelegrammet, at USA *kun* i dette tilfælde kan varetage sine forsvarsinteresser ved 1) at krænke danske rettigheder eller 2) gennem en overenskomst, der prisgiver rettigheder, som hverken gesanden eller landsfogderne retmæssigt kan prisgive. Svane tilslutter sig kun under omstændighedernes voldsomme pres.

Jeg synes, at dette må tolkes som udtryk for en overvejende negativ indstilling til tanken om oprettelse af amerikanske baser i Grønland på det pågældende tidspunkt. Dette bekræftes yderligere af Penfields berettende udsagn om, at Svane i et udkast til svaret havde skrevet, at han kun tilsluttede sig under protest. Vi har ikke kildemateriale, der direkte siger noget om Svanes motiver til denne holdning (utilfredshed med Kauffmann, med det foreliggende traktatudkast og med forhandlingsproceduren er jo ikke noget motiv for en overvejende negativ holdning til en baseaftale i almindelighed: Hvis det havde været hele grunden til Svanes holdning, hvorfor så ikke udtrykke det direkte som landsfoged Brun gjorde? (se s. 332)). Skulle jeg fremsætte en formodning, måtte den blive, at hr. Svane opfattede en accept af en baseordning som en unneutral handling. Hr. Svane giver jo senere udtryk for den mening, at danske i udlandet burde følge den danske regering i dens neutralitetspolitik (se kap. 9, afsn. 4, s. 459 ff.).

Under de daværende omstændigheder måtte Svane naturligvis se i øjnene, at han på et eller andet tidspunkt kunne blive tvunget til at foretage en sådan unneutral handling. Der kan næppe være tvivl om, at han på forhånd havde indstillet sig på at gøre det, hvis det blev nødven-

digt, men at han i så fald måtte ønske, at det lå fuldstændigt klart for alle, at der umiskendeligt var tale om en tvangssituation. Denne sammenhæng synes at fremgå af et telegram fra Penfield til Hull af 12. april 1941, hvori der står:

Svane considers such an agreement [Grønlandstraktaten] much less undesirable than any other possible form of foreign influence in Greenland but would prefer to avoid concluding the agreement until necessary to forestall occupation or other foreign intervention, a contingency which he apparently would be prepared to admit as inevitable only when faced with the fait accompli.

Tanken om at kunne holde Grønland neutralt, indtil der forelå åbenlyst tvingende grunde til en anden politik, synes Svane allerede at have givet udtryk for overfor Penfield i efteråret 1940, da de fulgtes ad til USA (se s. 315/316). Denne nølende holdning overfor USA i basespørgsmålet var utvivlsomt gesandtskabet bekendt (se s. 319). Med andre ord, blandt gesandtskabets motiver til at fortrænge landsfogderne fra forhandlingerne om Grønlandstraktaten må man lægge vægt på ønsket om uforstyrret af landsfogderne at kunne gennemføre et væsentligt led i goodwillpolitikken. Et tilsvarende motiv, mener jeg, måtte være afgørende for, at landsfogderne kun fik en meget begrænset indflydelse på kryolitforhandlingerne i sommeren 1940 (se s. 173). Det betyder imidlertid ikke, at der ikke også kan blive tale om andre motiver af mere irrationel karakter. De bør nævnes; men det er ikke nødvendigt at gribe til dem for at finde en rimelig forklaring på gesandtskabets handling i de nævnte tilfælde.

Jeg har meget vanskeligt ved at tro, at der ikke er tale om en erindringsforskydning, når hr. Svane nu skriver, at han fra november måned 1940 deltog »uden betænkning i de amerikanske forberedelser til en okkupation...« (ovf. s. 538/39), og jeg kan ikke uden videre acceptere hr. Svanes argumentation for, at dette skulle være tilfældet. Jeg anerkender ikke uden videre Svanes referat fra 1945 af samtalen med Lacy i 1940. Når jeg citerer det, er det i forbindelse med en drøftelse af den amerikanske politik, ikke Svanes. Netop gengivelsen af Svanes benægtelse af at ville protestere mod en amerikansk besættelse må nok fra et kildekritisk synspunkt anses for tvivlsom i en rapport, der stammer fra 1945.

Hr. Svanes tolkning af sit eget telegram til Kauffmann af 5. april, en tolkning der skal gøre det muligt at forstå, at Svane godt på det tidspunkt kunne være positivt indstillet til en amerikansk besættelse, selvom han hævder at handle under omstændighedernes voldsomme tryk, synes jeg virker lidt anstrengt.

Svanes velvillige indstilling til afsendelse af en amerikansk undersøgelsesekspedition i februar 1941 siger heller ikke noget om hans holdning til en amerikansk besættelse i foråret 1941. Formålet med ekspedi-

tionen var jo 1) at hindre engelsk/canadiske planer og 2) at undersøge mulighederne for civile anlæg, der 3) skulle opføres af grønlandske myndigheder. Noget sådant var det meget nemmere at sige ja til end til en basetraktat, der gav amerikanerne næsten ubegrænsede muligheder i Grønland.

Alt i alt finder jeg ikke, at hr. Svane har tilvejebragt et kildegrundlag for, at han ikke nærede betænkelighed og modvilje mod en baseordning under de foreliggende omstændigheder. Jeg synes tværtimod, at min tolkning af Svanes telegram af 5. april til Kauffmann som et udtryk for en noget reserveret holdning til en amerikansk besættelse kan støttes af Penfields beretninger og af Svanes holdning i almindelighed.

AD II. Hr. Svanes påstand om, at indholdet af samtalereferatet af 29. september 1941 er forkert, har optaget mig meget. En henvisning til et dårligt samarbejde mellem Grønlandsdelegationen og Ø.K. blev jo fremført af gesandtskabet over for State Department og var utvivlsomt en hovedårsag til ministeriets medvirken i forbindelse med omorganiseringen af den grønlandske forsyningstjeneste i New York. Jeg har ikke i min afhandling lagt skjul på, at gesandtskabet handlede ret hårdhændet over for landsfogderne; men det har overrasket mig, at man muligvis er gået så vidt som til at benytte sig af falske oplysninger. Hvis hr. Svane har ret, vil dette give mig anledning til at justere min opfattelse af gesandtskabets arbejdsmetoder.

Hr. Svane rejser spørgsmålet om, hvorvidt en historiker bør »citere [en sådan kildes indhold] bredt og således viderelevere det ensidigt uden mindste forsøg på at skaffe sig en vis verificering eller dog sandsynliggørelse af indholdet« (ovf. s. 557). I et tilfælde som dette må svaret blive ja. Min interesse er at beskrive gesandtskabets politik. Denne politik blev formet bl. a. på grundlag af utallige oplysninger, som tilgik gesandtskabet udefra. Hvis jeg skulle verificere alle disse oplysninger, ville jeg aldrig være kommet til ende med mit arbejde, men ustandseligt være blevet ledt ud på sidespor af sekundær interesse for mine undersøgelser. Jeg ser det imidlertid som noget frugtbart, at mit arbejde – som tilfældet er her – kalder folk med særlig viden og interesse frem og således giver stødet til nye undersøgelser.

Jeg havde håbet at kunne føre undersøgelsen af dette spørgsmål videre, og jeg har med et brev af 21. oktober 1969 henvendt mig til Ø.K.s direktion med anmodning om adgang til relevante arkivalier. Ø.K. har imidlertid den 4. november meddelt mig »at de omhandlede arkivalier – i henhold til vort New York kontor – ikke længere eksisterer«.

Der synes altså ikke at være mulighed for en opklaring af sagen ad den vej. Men det skulle glæde mig meget, om der ad anden vej kunne skaffes et solidt kildegrundlag for en afklaring af spørgsmålet.

TIL SLUT vil jeg ganske kort hæfte mig ved et afsnit i hr. Svanes indlæg, som forekommer mig lidt uforståeligt. På side 553 taler hr. Svane om en »sigtelse«, som jeg fremsætter offentligt. Jeg har skrevet, at hr. Svane brød en licensordning ved at medvirke til overførelsen af et pengebeløb direkte til Ø.K. Det er vel en kendsgerning, at der eksisterede en aftale om, at penge, der indgik som betaling for grønlandske varer skulle indsættes på bestemte konti (se s. 457/58), dette synes også klart at fremgå såvel af det brev fra Svane til Kauffmann af 11. okt. 41, som hr. Svane selv citerer, og iøvrigt af hr. Svanes betragtninger s. 554. Jeg er naturligvis glad for hr. Svanes oplysning om, at en direkte indbetaling til Ø.K. ikke unddrog det amerikanske finansministerium kontrol; men dette forhold ændrer vel ikke noget ved den kendsgerning, at der var tale om et brud på en aftalt ordning.

FINN LØKKEGAARD

DA slutbemærkningen i foranstaaende replik maa bero paa en lapsus memoriae efter læsningen af mit indlæg, beder jeg forlods om plads for en kortfattet korrektion.

Dr. Løkkegaard synes at have begravet sigtelsen for »licensbrud« i forbindelse med min direkte overførsel af det omhandlede kryolit-provenu fra Aluminum Company of Canada til ØK, men fastslår nu som en »kendsgerning, at der var tale om et brud paa en aftalt ordning«.

Som det imidlertid klart vil fremgaa ovenfor side 532, omfattede aftalen med Kauffmann om kryolit-pengene kun »Pennsalt«, idet Kauffmann jo ikke var gesandt i Canada. De canadiske kryolit-penge var derimod – som allerede oplyst foran (side 553) – »frie«, og vi benyttede dem i vid udstrækning til betaling for de meget betydelige forsyninger, som »Alcan« selv indkøbte for os til Grønland. Betalingen effektueredes naturligvis ved simpel modregning. I andre tilfælde plejede vi ganske vist af praktiske grunde at lade Alcan-pengene indgaa paa samme legationskonto i »Bank of New York«, som Pennsalt-pengene indgik paa – men dette var en frivillig sag. Der forelaa heller ingen aftale eller noget retsforhold, som hindrede en direkte overførsel fra Alcan til ØK. Der forelaa kun som hindring det faktiske magtforhold, som Kauffmann gjorde gældende, og som jeg omtalte i mit brev til Kauffmann af 11/10-41 (foran side 554). Der blev saaledes ikke brudt nogen aftale fra min side.

AKSEL SVANE